

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Dan Helenius

Rikos- ja prosessioikeuden professori

Helsingin yliopisto

Lausunto hallituksen esityksestä laiksi kansainvälisestä yhteistoiminnasta eräiden rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpanossa annetun lain muuttamisesta (HE 148/2025 vp)

Minulta on pyydetty lausunto yllämainitusta hallituksen esityksestä. Saamastani luottamuksesta kiittäen esitän seuraavan lausunnon.

1. Yleisesti

Kansainvälisestä yhteistoiminnasta vapausrangaistusten täytäntöönpanossa annetun lain (21/1987, jäljempänä yhteistoimintalaki) mukaan vieraan valtion tuomioistuimen määräämä vapaudenmenetystä tarkoittava seuraamus ja menettämisseuraamus voidaan panna täytäntöön Suomessa, samoin kuin vieraassa valtiossa rangaistukseen tuomitsematta jätetylle määrätty tahdosta riippumaton psykiatrinen sairaalahoito (1 §). Nykyisen lain soveltamisala rajoittuu siten tilanteisiin, joissa on kyse vapausrangaistuksen, menettämisseuraamuksen tai tahdosta riippumattoman psykiatrisen hoitoseuraamuksen täytäntöönpanon siirtämisestä.

Esityksessä lakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että Suomen viranomaisille annettaisiin lain nojalla toimivalta siirtää myös vieraassa valtiossa määrätyn kuolemanrangaistuksen täytäntöönpano ja muuntaa kuolemanrangaistus Suomessa täytäntöön pantavaksi vapauteen kohdistuvaksi seuraamukseksi.

Kuolemanrangaistusta ei siis voida nykyisen lainsäädännön nojalla Suomessa muuntaa täällä täytäntöön pantavaksi seuraamukseksi kuten vapausrangaistukseksi, vaan edellytyksenä tuomion täytäntöönpanolle Suomessa tällaisessa tilanteessa on, että tuomion antanut valtio muuntaa sen ensin Suomen lainsäädännön tunnistamaksi vapausrangaistukseksi, minkä jälkeen edellä tarkoitettu kansallinen lainsäädäntö voi soveltua.

Nykyistä lainsäädäntöä ei esityksen mukaan voida pitää rikosvastuun tehokkaan ja oikeudenmukaisen toteutumisen kannalta tarkoituksenmukaisena, koska se voi harvinaisissa tapauksissa johtaa siihen, että kuolemanrangaistukseen tuomittu Suomen kansalainen tai Suomessa kotipaikkansa omaava henkilö, joka pakoilee rangaistuksen täytäntöönpanoa, välttyy kokonaan rangaistukselta, kun toisessa valtiossa määrättyä kuolemanrangaistusta ei voida muuntaa Suomen lainsäädännön mukaiseksi seuraamukseksi eikä henkilöä palauttaa tuomiovaltioon. Tämä voi toisaalta olla seuraus siitä, että vieras valtio ei suostu muuntamaan kuolemanrangaistusta vapausrangaistukseksi, toisaalta valtioiden väliseen yhteydenpitoon liittyvistä haasteista.

Esityksen tavoitteet voidaan periaatteessa pitää perusteltuina rikosvastuun toteutumisen kannalta, vaikka muutokset koskisivat käytännössä hyvin poikkeuksellisia ja harvinaisia tapauksia. Sitä vastoin voidaan nähdäkseni kyseenalaistaa, toteutuisivatko esityksen tavoitteet käytännössä. Alla pyrin nostamaan esiin eräitä perusoikeuksiin liittyviä näkökohtia.

2. Kuolemanrangaistuksen kieltö ja palauttamiskieltö

Perustuslain 7 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa tai muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999) vuonna 1983 voimaan tullessa 6. lisäpöytäkirjassa säädetään kuolemanrangaistuksen poistamisesta ja vuonna 2003 voimaan tullut 13. pöytäkirja kieltää kuolemanrangaistuksen kaikissa tilanteissa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 2 artiklan mukaan jokaisen oikeus elämään on suojattava laissa. Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimuksen (KP-sopimus, SopS 7/1976) toisen valinnaisen pöytäkirjan (SopS 49/1991) 1 artiklan mukaan ketään pöytäkirjan osapuolena olevan sopimusvaltion lainkäyttövallassa olevaa henkilöä ei saa teloittaa. Sopimusvaltioiden on myös ryhdyttävä kaikkiin tarpeellisiin toimiin poistaakseen kuolemanrangaistus lainkäyttövaltansa alueella.

Perustuslain ja Suomea sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden mukaisesti kuolemanrangaistus rangaistuslajina on siten kielletty. Esityksen mukaan ehdotetut muutokset eivät merkitsisi kuolemanrangaistuksen käytön hyväksymistä rangaistuslajina eivätkä loisi riskiä sen täytäntöönpanosta vieraassa valtiossa kansainvälisten perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden vastaisesti. Muutosehdotuksilla pyritään esityksen mukaan päinvastoin ehkäisemään perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden vastaista seuraamuksen täytäntöönpanoa Suomen kansalaisen tai Suomessa kotipaikkansa omaavan henkilön kohdalla, joka on vieraassa valtiossa tuomittu kuolemanrangaistukseen, sekä edistämään perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista (s. 13).

Sinänsä esityksen ei varsinaisesti voida katsoa merkitsevän kuolemanrangaistuksen käytön hyväksymistä rangaistuslajina. Toisaalta on hankalaa nähdä, millä tavoin muutosehdotuksilla faktisesti edistettäisiin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista nykytilaan verrattuna. Suomella ei ole tälläkään hetkellä minkäänlaista oikeudellista velvollisuutta tai mahdollisuutta osallistua kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanoon vieraassa valtiossa esimerkiksi luovuttamalla tai karkottamalla Suomessa oleskelevaa henkilöä. Suomen kansalaisten osalta tämä johtuu jo perustuslain 9.3 §:stä ja ulkomaalaisten osalta perustuslain 9.4 §:stä, jonka mukaan ulkomaalaista ei saa karkottaa, luovuttaa tai palauttaa, jos häntä tämän vuoksi uhkaa kuolemanrangaistus, kidutus tai muu ihmisarvoa loukkaava kohtelu. Ainoa tilanne, jossa esitys voidaan edes teoriassa katsoa edistävän perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista nykytilaan verrattuna, on se, että henkilö on vangittuna toisessa valtiossa, jossa hänelle on tuomittu kuolemanrangaistus. Ainakin teoriassa voitaneen katsoa, että tällainen valtio voisi olla taipuvaisempi luovuttamaan henkilön Suomeen rangaistuksen muuntamista varten kuin muuntamaan rangaistusta ensin itse vankeusrangaistukseksi edellytyksenä rangaistuksen siirtämiselle täytäntöönpantavaksi Suomessa.

Ylipäänsä voidaan kuitenkin kysyä, olisiko sellainen valtio, joka ei nykyisen lain mukaan olisi suostuvainen muuntamaan kuolemanrangaistusta vapausrangaistukseksi kuitenkin suostuvainen riittävään yhteistyöhön ja tietojenvaihtoon Suomen viranomaisten kanssa rangaistuksen saattamiseksi täytäntöönpantavaksi Suomessa. Seuraamuksen määränneen valtion pyyntö tai suostumus olisi myös edelleen edellytyksenä kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanon siirrolle ja muuntamiselle. Tässäkin voidaan kysyä, olisiko sellainen valtio, joka ei suostuisi muuntamaan kuolemanrangaistusta vapausrangaistukseksi kuitenkin valmis suostumaan täytäntöönpanon siirtoon ja muuntamiseen. Kokonaisuutena katsoisin siten, että muutosehdotukset eivät juurikaan ole omiaan edistämään perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista nykytilaan verrattuna, vaan esityksen ainoana tavoitteena voidaan pitää rikosvastuun mahdollisesti nykyistä tehokkaampaa ja oikeudenmukaisempaa toteutumista. Toisaalta, koska kuolemanrangaistuksen muuntaminen Suomessa täytäntöönpantavaksi

vankeusrangaistukseksi edellyttäisi edelleen yhteistyötä Suomen ja tuomiovaltion kanssa sekä jälkimmäisen valtion suostumusta, voidaan kysyä, missä määrin muutosehdotukset olisivat faktisesti omiaan edistämään rikosvastuun tehokkaampaa toteutumista.

Kuolemanrangaistuksen muuntamiselle edellytettäisiin ehdotetun lain 3 §:n 2 momentin mukaan, että tuomittu on Suomen kansalainen tai että hänellä on kotipaikka Suomessa. Lisäksi tuomittu tulee suostua vapauteen kohdistuvaksi seuraamukseksi muunnetun kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanoon Suomessa. Vapauteen kohdistuvaksi seuraamukseksi muunnettu kuolemanrangaistus voitaisiin kuitenkin panna täytäntöön Suomessa ilman tuomitun suostumusta, jos tuomittu Suomeen pakenemalla tai muuten Suomessa karttaa seuraamuksen täytäntöönpanoa. Nähdäkseni nämä edellytykset eivät samalla tavalla sovi yhteen kuolemanrangaistuksen muuntamisen kanssa, kuin vapaudenmenetystä koskevan seuraamuksen täytäntöönpanon.¹ Ensinäkin tuomitun suostumuksen edellyttäminen implikoi, että tuomitulla on valinnanvaraa sen suhteen, suorittaako hän rangaistuksensa Suomessa vai tuomiovaltiossa. Tällaista valinnanvaraa tuomitulla ei kuitenkaan käytännössä ole, kun kyse on tuomitusta kuolemanrangaistuksesta.² Tuomittu ei luonnollisesti halua missään tapauksessa suorittaa rangaistustaan tuomiovaltiossa, eikä häntä myöskään voida perustuslain 9 §:n 4 momentin mukaan johdosta karkottaa, luovuttaa tai palauttaa tuomiovaltioon.

Yhteistoimintalaki säädettiin alun perin sen mahdollistamiseksi, että Suomi voisi liittyä Strasbourgissa vuonna 1983 tehtyyn tuomittujen siirtämisestä koskevaan yleissopimukseen (SopS 13/1987). Tuomitun suostumus tuomitun siirtämiselle on yksi sopimuksen keskeisiä periaatteita (HE 81/1986 vp, s. 4). Tuomittujen siirtämisestä koskevan yleissopimuksen 7 artiklan mukaan tuomiovaltion on varmistettava, että tuomittu antaa suostumuksensa vapaaehtoisesti ja tietoisena sen oikeudellisista seurauksista. Vapauteen kohdistuvaksi seuraamukseksi muunnetun kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanon osalta on kuitenkin hankalaa katsoa, että suostumusta voitaisiin ikinä pitää vapaaehtoisena, mikäli vaihtoehtona on kuolemanrangaistuksen täytäntöönpano tuomiovaltiossa. Muuntaminen ja täytäntöönpano jouduttaisiin siten käytännössä perustamaan suostumusedellytyksestä koskeviin poikkeustilanteisiin.³ Kuolemaan tuomitun henkilön osalta on kuitenkin täysin luonnollista, että hän pyrkii pakenemaan ja karttamaan seuraamuksen täytäntöönpanoa, eikä häneltä voida vaatia muunlaista suhtautumista tuomioon. Käytännössä lain 3 §:n 2 momentin mukaiset edellytykset olisivat siten merkityksettömiä, mitä tulee kuolemanrangaistuksen muuntamiseen, koska tuomitun suostumusta ei faktisesti voida edellyttää, eikä myöskään sitä, että tuomittu ei pyrkisi pakenemaan taikka karttamaan seuraamuksen täytäntöönpanoa. Nähdäkseni olisi siten tarkoituksenmukaisempaa säätää vapauteen kohdistuvaksi seuraamukseksi muunnetun kuolemanrangaistuksen täytäntöönpanosta nykyisestä 3 §:stä erillisessä pykälässä erillisine edellytyksineen.

3. Oikeudenmukaisen oikeudenkäyntiin liittyvät näkökohdat

Esityksen mukaan vieraassa valtiossa annetun tuomion siirtoa koskevissa asioissa haasteena on käytännössä muun muassa yhteydenpito vieraan valtion kanssa, tuomion täytäntöönpanon siirtoa

¹ Täytäntöönpanon jatkamisen karttamista sekä seuraamukseen liittyvää karkottamismääräystä koskevat poikkeustilanteet eivät puolestaan ylipäänsä sovi yhteen kuolemanrangaistuksen kanssa.

² Vankeusrangaistuksen siirtämisellä pyritään puolestaan tuomitun edun mukaiseen ratkaisuun ja sopeuttamaan tuomittu yhteiskuntaan, jolloin tuomitun omalla tahdolla on keskeinen merkitys asiassa, ks. HE 81/1986 vp, s. 4.

³ Poikkeussäännökset perustuvat tuomittujen siirtämisestä tehdyn yleissopimuksen lisäpöytäkirjaan (SopS 42/2001).

varten tarvittavien tietojen saaminen ja näiden vuoksi erityisesti siirtoprosessien pitkä kesto (s. 6). Nämä haasteet eivät kuitenkaan poistuisi muutosehdotuksien myötä. Yhteydenpito ja tietojenvaihto olisi edelleen tarpeen myös sen selvittämiseksi, voidaanko tuomiovaltiossa käytyä oikeudenkäyntiä pitää oikeudenmukaisena. Tämä vaatimus ei ilmene selkeästi nykyisestä lainsäädännöstä (vrt. ns. yleisen oikeusapulain (4/1994) 12 §), mutta esityksen mukaan oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta on käytännössä kuitenkin arvioitu ja sitä olisi myös jatkossa tarkoitus arvioida (s. 6, 7 ja 13). Huomioiden, että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus on edellytys myös EU-jäsenvaltioiden väliselle yhteistyölle, taso ei voine ainakaan olla alhaisempi, mitä tulee Suomen ja kolmansien maiden väliseen yhteistyöhön. Näin ollen Suomen viranomaiset voisivat edelleen joutua arvioimaan sellaisia oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin liittyviä edellytyksiä, kuten itsekriminointisuoja ja oikeus avustajaan. Vaikka yhteistoimintalain 9 b §:n mukaan seuraamuksen muuntamista koskevassa asiassa ei saa tutkia, onko tuomittu syyllistynyt siihen rikokseen, josta seuraamus on määrätty vieraassa valtiossa, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin arvioiminen saattaisi kuitenkin tarkoittaa, että tuomioistuimien voisi ainakin osittain joutua ottamaan kantaa myös tuomitun syyllisyyteen ja tapauksen tosiseikkoihin.

Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden arviointi edellytyksenä rangaistuksen täytäntöönpanon siirtämiselle perustuu myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytäntöön. EIT on nimittäin katsonut, että rangaistuksen täytäntöönpanon siirtoon perustuva vapaudenriisto voidaan tietyissä poikkeustapauksissa katsoa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 5 artiklan vastaiseksi mielivaltaiseksi vapaudenriistoksi, jos rangaistuksen määräämiseen johtanutta oikeudenkäyntiä voidaan pitää räikeän epäoikeudenmukaisena ("flagrant denial of justice"). Perustuslakiin mielivaltaisen vapaudenriiston kieltäminen sisältyy puolestaan 7.3 §:ään. Oikeudenkäyntiä on pidetty räikeän epäoikeudenmukaisena muun muassa seuraavissa tilanteissa: henkilö on tuomittu poissaolevana ilman mahdollisuutta saada myöhemmin uutta ratkaisua syytteen perusteluihin; luonteeltaan summaariset oikeudenkäynnit, joissa puolustusoikeuksia ei ole lainkaan kunnioitettu; tahallinen ja järjestelmällinen kieltäytyminen myöntämästä syytetylle oikeusavustajaa sekä kidutuksella hankittujen todisteiden hyväksyminen.⁴ Monissa valtioissa, joissa kuolemanrangaistus on edelleen käytössä, on puolestaan olemassa merkittävä riski, että oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevaa oikeutta loukataan.⁵ Tarve varmistua oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudesta korostuisi siten kuolemanrangaistuksen muuntamista koskevissa menettelyissä.

4. Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus

Koska kuolemanrangaistuksen osalta on kyse Suomen oikeusjärjestelmälle vieraasta seuraamuksesta, seuraamusta olisi ehdotetun lain 9 §:n 1 momentin mukaan ensin muunnettava Suomen laissa vastaavasta rikoksesta säädettyksi vankeusrangaistukseksi. Esityksessä ei kuitenkaan lähemmin käsitellä sitä, miten tällaista muuntamista olisi käytännössä suoritettava. Vaatimus "laissa vastaavasta rikoksesta säädetystä vankeusrangaistusta" ei anna kysymykseen kovin paljon opastusta, koska kuolemanrangaistus voidaan eri valtioissa tuomita varsin erityyppisistä rikoksista. Säännöksen loppuosa on myös merkityksetön kuolemanrangaistuksen muuntamisen kannalta.⁶ Yksinkertaisin esimerkki lienee murha, josta ainoa mahdollinen rangaistus Suomen lain mukaan on elinkautinen

⁴ Ks. Willcox and Hurford v. Yhdistynyt kuningaskunta, päätös 8.1.2013 (43759/10 ja 43771/12), kohdat 93–98.

⁵ Ks. esim. Amnesty International, Death sentences and executions in 2024, s. 13 (<https://www.amnesty.org/en/documents/act50/8976/2025/en/>).

⁶ "Muunnettu seuraamus ei saa olla ankarampi kuin rikoksesta vieraassa valtiossa määrätty seuraamus, vaikka viimeksi mainittu seuraamus olisi lievempi kuin Suomen laissa rikoksesta säädetty vähimmäisrangaistus."

vankeus. Murhasta tuomittu kuolemanrangaistus voitaisiin näin ollen todennäköisesti muuntaa elinkautiseksi vankeudeksi. Arviointi vaikeutuu kuitenkin, jos kyse on esim. seksuaalirikoksesta tai huumausainerikoksesta tuomitusta kuolemanrangaistuksesta. Rangaistusasteikot ovat tällöin huomattavan laajoja, jolloin arviointi myös vaikeutuu huomattavasti. Käytännössä seuraamuksen muuntaminen vankeusrangaistukseksi vastaavasta rikoksesta säädetyn rangaistusasteikon sisällä edellyttäneen myös, että asian tosiseikkoihin ainakin jollain tasolla otetaan kantaa, jolloin saatetaan myös joutua arvioimaan tuomitun syyllisyyttä lain 9 b §:n vastaisesti. Tätä asiaa olisi mielestäni voitu arvioida perusteellisemmin esityksessä. Täsmällisempien kriteereiden puuttuessa vankeusrangaistuksen pituus saattaa myös menettelyn kohteena olevan henkilön näkökulmasta muodostua hyvinkin ennakoimattomaksi. Huomioiden, että menettely merkitsee perustuslain 7 §:n 1 momentin takaaman henkilökohtaisen vapauden rajoittamista, täsmällisempien kriteereiden puuttumista voidaan nähdäkseni myös pitää ongelmallisena perusoikeuksien rajoittamista koskevan täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimuksen kannalta (ks. PeVM 25/1994 vp, s. 5).

Espoossa 15.4.2026

Dan Helenius

Rikos- ja prosessioikeuden professori